

lente, muy literal con el original árabe» (p. XLII), superior a les primeres edicions llatines de l'Alcorà.

La versió llatina (corresponent a 49 sures: I-III, V-XXX; XCIV-CXIV), pp. 1-227, ofereix la indicació de les referències dels manuscrits al marge exterior, la doble numeració de sures en al·lès (segons les edicions de Flügel i El Caire), i la numeració (marge esquerre) de les línies (que recomença a cada sura). El títol de les sures en negretes, la basmal·la («in nomine Dei, miseratoris, misericordis») en versaletes i un cos de lletra suficientment gran fan agradable la lectura del text. Completen l'edició de la versió llatina de l'Alcorà un apèndix dels *Fragmenta iterata et commentaria in Alcorano* (pp. 229-281), la bibliografia (pp. 283-290) i l'*Index nominvm personarvm, locorvm et rervm* (pp. 291-298).

Jaume Mensa i Valls

Ramon Llull und Nikolaus von Kues: eine Begegnung im Zeichen der Toleranz. Akten des Internationalen Kongresses zu Ramon Llull und Nikolaus von Kues (Brixen und Bozen, 25.-27. November 2004) herausgegeben von Ermenegildo BIDESE, Alexander FIDORA, Paul RENNER (Instrumenta Patristica et Mediaevalia 46. Svbsidia Lvllyana 2), Brepols 2005, 300 pp.

El volum que presentem recull els catorze articles d'un Congrés Internacional dedicat a la influència que exercí el pensament de Ramon Llull en Nicolau de Cusa, bisbe de Brixen. Un primer article de Klaus Reinhardt, *Die Lullus-Handschriften in der Bibliothek des Nikolaus von Kues: Ein Forschungsbericht* (pp. 1-23), reconstrueix les aportacions que s'havien fet sobre aquest tema. Segueixen quatre articles que tenen com a objecte d'estudi la comparació del que podríem anomenar el diàleg interreligiós: Oscar de la Cruz Palma, *Alcuni argomenti della polemica antiislamica in Raimondo Lullo e Niccolò Cusano* (pp. 25-40), Markus Enders, *Die Philosophie der Religionen bei Lullus und Cusanus: Gemeinsamkeiten und Differenzen* (pp. 41-81), Marcus Riedemann, *Zur Bewältigung religiöser Differenz bei Raimundus Lullus und Nikolaus Cusanus* (pp. 83-103), i Anna A. Akasoy, *Zur Toleranz gegenüber dem Islam bei Lullus und Cusanus* (pp. 105-124). Un segon grup d'articles és dedicat a la influència de Ramon Llull en la filosofia i teologia de Nicolau de Cusa: Charles Lohr, *Chaos nach Ramon Llull und Nikolaus von Kues* (pp. 125-138), Graziella Federici Vescovini, *La trasformazione dei correlativi di Lullo nella dottrina della coincidenza degli opposti di Cusano* (pp. 139-154) i de Marta M.M. Romano, *La manifestazione della trinità nel «De visione Dei» di Cusano* (pp. 155-174). Finalment trobem una darrera secció d'articles sobre el lul·lisme històric i el pseudolul·lisme: Gabriella Pomaro, *«Licet ipse fuerit, qui fecit omnia»: il Cusano e gli autografi lulliani* (pp. 175-205 [basat en l'anàlisi paleogràfica i codicològica dels mss. vaticà, Ottob. lat. 405, i del Kues 83]), Michela Pereira, *Testi alchemici pseudolulliani nei manoscritti del Cusano* (pp. 205-228), Francisco José Díaz Marzilla, *I «lullismi»: ambiti tematici d'interesse a confronto* (pp. 229-245), Lorenzo Baldacchini, *Le edizioni di Lullo e Cusano nel primo secolo della stampa e un dialogo di Giovanni Francesco* (pp. 247-260), Viola Tenge-Wolf, *Nikolaus Pol und die Lull-Handschriften der Stiftsbibliothek San Candido/Innichen* (pp. 261-286) i Alexander Fidora, *Lullus-Handschriften im Tiroler Kloster St. Georgenberg, Fiecht*.

Benvinguda sigui aquesta acurada edició dels articles de l'esmentada trobada. Aquesta obra enriqueix amb noves aportacions codicològiques (i àdhuc paleogràfiques), doctrinals i històriques el coneixement de la influència lul·liana en Nicolau de Cusa, tema que ja havia centrat la recerca d'estudiosos com M. Honecker, R. Haubst, E.-W. Platzeck, M. Batllori i especialment E. Colomer. I és també una prova de l'interès cada cop més gran que desperta actualment l'obra de Ramon Llull arreu d'Europa i del món.

Jaume Mensa i Valls

Salvador PIÉ-NINOT, *Eclesiología. La sacramentalidad de la comunidad cristiana* (Colección *Lux Mundi* 86), Salamanca: Sígueme 2007, 669 pp.

S. Pié, professor de la Facultat de Teologia de Catalunya des del 1971 i de la Facultat de Teologia de la Universitat Gregoriana de Roma des del 1992, ens ofereix amb aquest nou tractat d'eclesiologia una de les seves obres més significatives. No en va, apareguda fa uns mesos, ja es troba traduïda a l'italià i a punt de reeditar-se en castellà. Es tracta d'una obra de maduresa, esperada i desitjada especialment per tots aquells que hem seguit la seva trajectòria teològica aquests últims anys. Una obra que, juntament amb el tractat de teologia fonamental,¹ forma com un díptic en el que se'ns aporta el millor de S. Pié —fruit dels llargs anys de docència d'ambdues matèries—, així com també de la mateixa teologia catòlica dels últims anys. Una obra que, a més, traspuja l'experiència del ministeri pastoral de l'autor, sobretot en el món universitari, on hi ha trobat l'eclesiologia feta vida en unes persones concretes, partint d'una presència i d'un testimoni evangelitzadors.

El llibre de S. Pié significa l'ampliació, actualització i aprofundiment de la seva *Introducción a la Eclesiología*,² així com també d'altres treballs i estudis eclesiològics precedents,³ on ja havia presentat una síntesi dels aspectes més rellevants del misteri de l'Església. De forma semblant a aquestes obres anteriors, partint de l'aconteixement existencial i teològic que significà la constitució *Lumen gentium* del Vaticà II, S. Pié proposa com a fonaments eclesiològics les categories de comunió i sacramentalitat. Sobretot aquesta última permetrà comprendre l'Església «no tant com a terme i objecte de fe», sinó com «la forma i l'àmbit comunitari-sacramental des d'on es professa, se celebra i es testimonia la fe cristiana» (p. 11). Tan sols d'aquesta manera es podrà «creure en l'Església», tal i com entén aquest «creure» el Símbol dels Apòstols: un «creure» que no col·loca l'Església com a objecte últim, perquè la finalitat primera i última de l'existència eclesial és assenyalar-nos i conduir-nos a Crist.

1. S. PIÉ-NINOT, *La Teología fundamental*, Salamanca 1989, ⁶2006. Una obra revisada, ampliada i editada fins a sis vegades en edicions successives, a banda de dues edicions en italià. Aquest tractat conté un llarg capítol eclesiològic de més de dues-centes pàgines: «La Iglesia: la credibilidad basada en el testimonio» (pp. 469-660).

2. S. PIÉ-NINOT, *Introducción a la Eclesiología*, Estella 1994, ⁵2004; amb versions italiana, portuguesa i polaca.

3. A banda de la part eclesiològica que hom pot trobar a la seva teologia fonamental (cf. n. 1), com a obres més significatives pel que fa al nostre tema, cal esmentar les diverses veus ecle-